

Hjälten mellan myt och historia

En studie av Torgny Segerstedts liv efter döden

SIMON LARSSON

Uppsala universitet

Tidningsmannen Torgny Segerstedt åberopade heroism och eviga värden i sin opinionsbildning. Efter hans död 1945 ansågs den typen av retorik inte höra hemma i den demokratiska offentligheten och Segerstedts eftermäle förpassades till den förent neutrala litteraturhistorien. I dag omnämns Segerstedt däremot som själva personifikationen av just den demokratiska offentligheten. Segerstedts eftermäle har bytt kontext. Denna förändring ger en inblick i förhållandet mellan historisk och mytologisk tidsuppfattning under perioden från 1945 och fram till i dag.

Syfte, frågeställningar och relevansområde

Syftet med denna undersökning är att studera kontextualiseringen av Torgny Segerstedts eftermäle i den svenska offentligheten från dennes död 1945 fram till idag. Vilka har de huvudsakliga perspektiven varit på Segerstedts heroism? Har han uppfattats som en historisk eller mytologisk hjälte? Vilken roll har den akademiska forskningen spelat för förändringen i eftermälets kontextualisering? Studien ger en inblick i förhållandet mellan historisk och mytologisk tidsuppfattning från 1945 och fram till idag. En dylik studie är relevant för diskussionen kring mångtidslighet som för närvarande förs.¹ Den ger dessutom en fingervisning om hur den nationella akademiska forskningen påverkas av internationella historiepolutiska konjunkturer.

Artikeln har granskats av två externa lektörer enligt modellen *double blind peer review*.

1. *History and Theory* 54:4 (2014) är till exempel ett temanummer om mångtidslighet.

Simon Larsson, f. 1976, fil. dr. i historia, forskar inom projektet "Ett exempel för alla tider? Historieteorin i samtida ekonomiskt tänkande", vid institutionen för idé- och lärdomshistoria, Uppsala universitet. Hans senaste publikationer är "A circling of the wagons: The 'historical method' and boundary disputes", i Jan-Eivind Myhre (red.), *Boundaries of history* (2015) samt "Historisk tidsskrift som forskningsobjekt: Essay med anledning av ett jubileum", *Temp. Tidsskrift för historie* 2015. Författaren vill tacka doc. Frans Lundgren, fil. dr Bo Eriksson samt de anonyma lektörerna för tips som förbättrat artikeln.

E-post: simon.larsson@idehist.uu.se

Myt och historievetenskap

Myt används i vardagsspråket som liktydigt med en falsk uppfattning. Denna betydelse är ett arv från ett skede i mytforskningen då man menade att myten konkurrerar med vetenskapen om förståelsen av världen. Att forska om myter var därför ett sätt att besegra dem. Detta projekt hade både spatiala och temporala dimensioner. Myter studerades av antropologer hos primitiva folkslag i andra världsdelar eller av etnologer i rurala områdens traditioner och forskningen utgick från att myternas makt hörde till det förgångna. Forskarna utgick från miljöer som antogs finna sig i en annan utvecklingsfas än de områden som studerades. Inte sällan definierades vetenskaplig historieskrivning som en motsats till myt enligt denna modell.²

Men parallellt med detta avståndstagande förhållningssätt till myter har också ett romantiskt och affirmativt förhållningssätt levt sitt eget liv. Grundläggande här är att se myter i relation till ett medfött behov av att känna sig hemma i världen. Att studera myter är relevant, inte för att bekämpa dem utan för att medvetandegöra sidor av oss själva som lätt hamnar i skymundan av moderniteten,³ men som i själva verket rymmer grundläggande existentiella värden. Sigmund Freud och C.G. Jung kan nämnas som berömda exempel. Här har också viktiga kopplingar mellan historievetenskap och discipliner som antropologi klarlagts av senare forskning. De utgick bägge från samma romantiska, historiefilosofiska grundprogram.⁴ Senare historiografisk forskning är också tämligen ense om att vetenskaplig historieskrivning aldrig varit den entydiga bekämpare av myter den utgett sig för att vara. Grundarfäder som Leopold von Ranke och Wilhelm von Humboldt menade att historievetenskap både kunde och borde transponeras till att anta karaktären av en myt i ovan nämnda bemärkelse. Det råder stor enighet kring att myter, särskilt myten om nationen, spelat en stor roll i den professionella historieforskningens utveckling.⁵

2. R. G. Collingwood, *The Idea of History* (Oxford 1976) s. 15.

3. Med modernisering avses den ökade komplexiteten i fråga om samhällets organisering och infrastruktur. Modernitet är det centrala, men i sig självt tomma begrepp som används för att studera moderniseringens kulturella effekter.

4. Thomas Hylland Eriksen & Finn Sivert Nielsen, *A History of Anthropology* (London 2013) s. 19.

5. Chris Lorenz, "Drawing the Line: 'Scientific' History between Myth-making and Myth-breaking", i Berger, Eriksonas & Mycock (red.), *Narrating the Nation: Representations in History, Media and the Arts* (New York 2008) s. 45-50.

Att myterna inte är så spatialt och temporalt avlägsna som man trodde för hundra år sedan råder det också stor enighet om. En central forskare när det gäller den romantiska mytuppfattningens revansch är Joseph Campbell. I boken *The Hero with a Thousand Faces* (1949) konstruerade han en idealtyp kring vad han menar är det tilltalande med myter, nämligen hjälten och dennes relation till gudarna. Myten har ingenting med sann historia att göra, enligt Campbell. Den har så att säga framdestillerats, överlevt historien. Den bär inte på sanningen om vad som hände, utan på sanningen om vad människan anser vara en riktigt bra (gripande, engagerande) berättelse.⁶ Campbell har förmodligen spelat större roll för kulturskapare än forskare: George Lucas utgick exempelvis från Campbells bok när han skrev berättelsen *Star Wars*. Senare utgåvor av Campbells bok har Luke Skywalker på framsidan.

Var står då historieforskningen i allt det här? Man kan säga att de senaste decennierna har historieforskningens relation till myterna både aktualiserats och fördunklats. Myten och besläktade existentiella begrepp som minne, erfarenhet, berättelse, identitet, har seglat upp som stora teman i historieforskningen och avsikten har inte varit att avfärda och kritisera dessa företeelser utan snarare att bejaka deras relevans. Det romantiska förhållningssättet till myten har kort sagt fått ett massivt uppsving och därmed i viss mån hjälten. En bok skriven 1990 hade som utgångspunkt att hjälten inte tillmättes någon betydelse i historie- och samhällsvetenskap. I två nyskrivna böcker om Raoul Wallenberg heter det att de historiska hjältarnas tid trots allt inte är förbi.⁷ Men studierna är ofta metodiskt oskarpa.⁸ Vad är till exempel skillnaden på en historisk och en mytologisk hjälte?

Det finns en fruktbar spänning mellan den kritiskt bekämpande och den romantiskt bejakande inställningen till myten som sällan tas till

6. Robert A. Segal, *Theorizing about myth* (Amherst 1999) s. 136–138.

7. Svante Beckman, *Utvecklingens hjältar* (Stockholm 1990); Ulf Zander, *Förintelsens röda nejlika – Raoul Wallenberg som historiekulturell symbol* (Stockholm 2009) s. 28; Tanja Schuldt, *A Hero's many faces: Raoul Wallenberg in contemporary monuments* (Basingstoke 2009) s. 2; Schuldt (2009) s. 41–68 ger en värdefull översikt av forskningsläget kring hjältar.

8. Kerwin Lee Klein, "On the emergence of memory in historical discourse", *Representations* 69 (2000) s. 127–150; Wulf Kansteiner, "Finding meaning in memory: A methodological critique of collective memory studies", *History & Theory* 41:2 (2002) s. 41, 179–197; Wulf Kansteiner, "Genealogy of a category mistake: A critical intellectual history of the cultural trauma metaphor", *Rethinking history* 8:2 (2004) s. 193–221; Alan Megill, "Historical Representation, Identity, Allegiance", i Berger, Eriksonas & Mycock (red.) (2008) s. 19–34.

vara i studier centrerade på existentiella begrepp. Myten är fortfarande en verkande kraft i historien, den är inte besegrad, så långt är det lätt att vara enig med romantikerna. Men vetenskap och myt kan och bör skiljas åt. Hur det skall gå till är ingalunda klarlagt. Men det måste vara möjligt att belysa det komplicerade sammantvinnandet av myt och historia utan att fördenskull suddas ut distinktionen mellan dem på det empiriska planet. Hans Blumenberg är den som gjort mest för att förnya mytforskningen utifrån de gamla posteringarna. En myt är enligt Blumenberg inte detsamma som falsk historia, men inte heller något tidlöst giltigt. Myter lever inte om de inte arbetas på och detta går att studera historiskt.⁹ När man läser in sig på mytforskning visar det sig snart att många företrädare drar sig för att definiera mytbegreppet, kanske av rädsla för att reducera betydelser för mycket. Men en någorlunda funktionell definition för historiker lyder: myten är en utsaga som inte övertygar rationellt utan på ett symboliskt och emotionellt plan.¹⁰

Historiska och mytologiska hjältar

Hjältinnan talas det ofta om i samband med film. I historia såväl som i klassiska myter är hjältinnorna mer sällsynta. Där har hjälten i allmänhet varit en man. Den historiska hjälten är inget mindre än vad man förr kallade en "stor man", vilken definieras genom att ha spelat en central roll vid en historisk händelse. Den historiska händelsen skiljs från händelser som bara är mer av samma genom att den tillför något nytt och premisserna förändras. En typisk historisk hjälte är uppfinnare eller revolutionsledare. Den historiske hjälten hotas ständigt av att förminska på olika sätt: dels som kugge i större strukturer – om inte han så någon annan – dels för att han inte alltid dör utan att det tvärtom kan gå riktigt bra för honom, vilket bjuder in till misstanken att han drevs inte av högre, men av egoistiska motiv. Dessutom tas hans insats alltmer för given. Vi tänker till exempel sällan på Thomas Edison när vi tänder glödlampan.

Eftersom den historiska tiden är kontingent så är den ogynnsam för de historiska hjältarna. Den sönderfaller i olika kontexter – dåtida,

9. Hans Blumenberg, *Work on Myth* (Cambridge 1989).

10. M. Dehli, "Mythos", i Stefan Jordan (red.), *Lexikon Geschichtswissenschaft: 100 Grundbegriffe* (Ditzingen 2002) s. 223. Jfr Daniel Woolf, "Myth and History", i Daniel Woolf (red.), *A Global Encyclopedia of Historical Writing* (New York & London 1998) s. 642.

nutida – och detta riskerar att göra den meningsskapande människan existentiellt besviken. Även om den historiska hjältens dåd fått stora konsekvenser så finns det på ett påtagligt sätt bakom oss i tiden. Anorlunda är det med mytologiske hjältens dåd som alltid är närvarande. Vad den mytologiske hjälten gjorde och vilka konsekvenser det fick är oväsentligt. Det enda väsentliga är varför. Den mytologiske hjältens handling symboliserar gemensamma, obefläckade och till synes evigt entusiasmerande värden som just eftersom de är ouppnåeliga i ren form aldrig kommer att förbrukas. Den mytologiska hjältens varför inbegriper alltid oss: Edison uppfann glödlampan för att vi ska kunna se varandra!

En mytologisk tidsuppfattning binder samman då och nu. Den betonar inte skillnader utan möjliggör identitetsbildning genom att erbjuda tidsmässigt stabila objekt att definiera sig med eller mot. Den mytologiska hjälten är ett sådant stabilt objekt. Han utgör traditionellt sett en förbindelselänk mellan gudar och människor. Han förmår vad gudarna förmår, men är till skillnad från dem dödlig. En hjältemyt blir mer gripande om hjälten utstår faror, utmaningar och lidande. Det är då som hjälten blir sig själv genom att initieras i gudarnas hemligheter.¹¹

Denna studies metodiska fokus ligger på de tidsuppfattningar som hjälten sätts i relation till. Den historiska uppfattningen sätter hjälten i relation till historiska sammanhang, det vill säga tidsberoende och skiftande kontexter. Den mytologiska tidsuppfattningen placerar i stället in hjälten i ett teleologiskt och existentiellt kontinuum som verkar inkluderande. När det gäller material ligger studiens fokus på tidningsartiklar och biografier. Samtliga Segerstedtbiografier har gått igenom, men genomgången av artiklar är förmodligen inte heltäckande. Eftersom svenskt tidningsindex startade 1953 kan artiklar från perioden 1945–1952 ha missats. När det gäller dödsrunorna från 1945 gick de 20 största tidningarna igenom. Sedan har jag med hjälp av tidningsindex sökt efter recensionsmaterial i samband med Segerstedtbiografiers (och filmers) utgivande. Mer material om Segerstedt skulle säkerligen gå att uppspåra genom en systematisk genomgång av memoarlitteratur.

Forskningsläget kring hjältar ger vid handen att den mytologiske hjälten stod lågt i kurs i västvärlden 1945. Orsaken var fascismens exploate-

11. Joseph Campbell, *The Hero with a Thousand Faces* (New York 1972) s. 30–40.

ring av hjältemyten, närmast i formen av en döds Kult.¹² Den historiske hjälten hade en något bättre konjunktur, även om exempelvis Sidney Hook spekulerade i om inte behovet av hjältar överlag skulle dö bort under den demokratiska tidsålder han såg framför sig.¹³ Så har det emellertid inte blivit.

Utöver hjälteforskning är ett relevant forskningsläge studier av relationen mellan myt och historia från 1945 fram till i dag. Som tidigare påtalats är mycket historieskrivning på detta fält utan metodologisk skärpa. Begrepp som berättelse, minne, historiekultur och identitet används ideologiskt snarare än studeras empiriskt. En undersökning jag funnit förebildlig när det gäller empirisk systematik och vars resultat utgör en självklar jämförelseram är *Besättelsetiden som kollektiv erindring* av Claus Bryld och Anette Warring (1999). Denna bok är i viss mån sällsynt på det skandinaviska historiefältet eftersom den inte strävar efter att harmoniera det så kallade minnet med fakta utan i stället urskiljer spänningar och oförenligheter. I stället för att berätta om ett stort historiekulturellt framsteg är det en splittrad bild som tonar fram i Bryld och Warrings studie. Några av deras resultat skall nämnas i korthet. Den omedelbara efterkrigstiden tecknas av Bryld och Warring som pluralistisk. Det görs officiella försök att etablera motståndsrörelsen som nationell minnesarena, men samtidigt har ingen riktigt glömt den verklighet som stör denna bild: motståndsrörelsens ringa antal och judiska och kommunistiska, icke-parlamentariska sammansättning, den tyskvänliga politiken hos utrikesministeriet, deporteringen av danska arbetsstyrkor till tredje riket och så vidare. En konsensusuell tolkning slår inte igenom under de första decennierna, eftersom historien inte avpolitiseras. En gemenskap som bilägger intressekonflikter kring minnet skisseras dock, men skiljelinjen mellan "parlamentarikerna" och "motståndsrörelsen" bestod, även om den sällan påtalades.¹⁴

I läroböcker och andra populära framställningar som muséer och monument dominerar ändå ett harmonierande patriotiskt motståndsminne. De utgör minnets "plats". Frammot 1970-talet börjar den akade-

12. Ute Frevert, "Männer und Heroen: Vom Aufstieg und Niedergang des Heroismus im 19. und 20. Jahrhundert", i Richard van Dülmen (red.), *Erfindung des Menschen* (Wien 1998) s. 323–346.

13. Sidney Hook, *The Hero in History* (London 1945) s. 162–164.

14. Claus Bryld & Anette Warring, *Besättelsetiden som kollektiv erindring* (Århus 1999) s. 468.

miska historieforskningen i Danmark producera kunskap som kraftigt ifrågasätter det patriotiska motståndsmindet. I samma veva – 1973 – går Danmark med i EG (EU). Vi har alltså vetenskapligt sanktionerad empirisk kunskapsstillväxt och en ny transnationell arena: det kan tyckas att det patriotiska motståndsmindets dagar härmed borde varit räknade. Förbluffande nog är det i stället under 1970-talet som det når hegemonisk status. Den akademiska historieforskningen kapslas in av media och politiker. Det patriotiska motståndsmindet var just den officiellt gångbara identitet man ansåg sig behöva vid inträdet i den europeiska gemenskapen. Från 1970-talet och in på 1990-talet, när boken är skriven, så har det patriotiska minnet bara blivit starkare och starkare, enligt författarna. Om 1970-talet innebar att skiljelinjen mellan motstånd och kollaboration osynliggjordes, innebar 1990-talet en trend som i stället tenderade att avfärda det förflutna rakt av som oförmöget att leva upp till nuets moraliska krav.¹⁵ Den dåvarande statsministern Andreas Fogh Rasmussen proklamerade 2003–2005 en uppgörelse med dansk feghet under andra världskriget där han inkluderade sitt eget partis agerande, något som av de flesta bedömare sätts i samband med Danmarks deltagande i Irakkriget under denna tid. En komparativ studie ger för handen att ett likartat mönster föreligger i Sverige men att klyftan mellan den akademiska historieforskningen och det politiskt-offentliga historiebruket är större i Danmark än i Sverige, där de akademiska historikerna i högre grad följt politiska och mediala agendasättare i spåren.¹⁶

Vem var Torgny Segerstedt?

Torgny Segerstedt (1876–1945) började sin bana som religionsvetare. Han hamnade i konflikt med delar av den svenska teologin men erhöll 1913 en professur religionshistoria vid Stockholms högskola. Därefter blev publicistiken hans huvudsakliga inriktning och 1917 flyttade han till Göteborg för att ta över chefredaktörskapet för *Göteborgs handels- och sjöfartstidning* (GHT). I GHT företrädde han näringslivets stora män gentemot parlamentarikerna under 1920-talet. Från och med 1933 blev Segerstedt en av Sveriges ledande antinazister och skrev i en mytologiserande stil med fokus på metafysisk värdekamp mellan arketyper

15. Bryld & Warring (1999) s. 465–480.

16. Claus Bryld, "The five accursed years", *Scandinavian journal of history* 32:1 (2007) s. 86–115.

svarare än konkreta samhällsanalyser. Under 1930-talets krigsupptakt mobiliserades medierna i berörda länder. Processen kan beskrivas som ett indragande av medierna i den diplomatiska sfärens av sekretess och immunitet präglade schackrande med information. För Sveriges del var denna process inte lika framträdande som i jämförbara länder.¹⁷ Ändå kom Sveriges relationer till främmande makt att överordnas tryckfriheten från 1939 till 1945. Detta skedde inte utifrån juridiska principer, utan utgående från en demokratisk värdegrund, vilket demonstrerades genom att vare sig nazistiska eller kommunistiska tidningar inbjöds till de parlamentariska förhandlingar där dessa frågor diskuterades under hetsiga former. Politiker och publicister var under 1940-talet delvis överlappande kretsar och man agerade utifrån parlamentariska kompromisser. Segerstedts linje i denna debatt gick ut på att all inskränkning av tryckfriheten var förkastlig. Denna linje fanns parlamentariskt representerad men i klar minoritet.¹⁸ *GHT* drabbades vid åtta tillfällen av konfiskationer och censur.¹⁹

Dödsrunorna och de första biografierna

De flesta dödsrunorna över Segerstedt publicerades den 1 eller 2 april 1945.²⁰ Det hör till genren att den döde av pietetsskäl ofta framställs i positiv och ganska stereotyp dager, men bilden av Segerstedt går isär på ett intressant sätt. De större tidningarna hade fler än en dödsruna, vilket nog bör förstås som en redaktionell ambition att släppa fram fler perspektiv än ett. Vilka perspektiv var det då som etablerades?

Dagens Nyheter publicerade två runor, där den ena, skriven av signaturen I W-s, väljer att lyfta fram penibla drag hos Segerstedt, som att han beundrade Kreuger och Mussolini under 1920-talet och "företrädde den starkes rätt gentemot den svage", att han som demokrat således var "kättersk", att han var en slags religionsfanatiker och ingen vidare människovän. Det mest uppskattande i denna runa är att Segerstedt "representerade den orädda sanningssökaren".

17. Kent Zetterberg, "Eftergifter och motstånd: Sveriges säkerhetspolitik, strategi och överlevnad 1939–45", i Lars M. Andersson & Mattias Tydén (red.), *Sverige och Nazityskland* (Stockholm 2007) s. 118.

18. Kent Zetterberg, *Liberalism i kris* (Stockholm 1975) s. 217–251, särskilt 240.

19. Nils Funcke, *Tryckfriheten under tryck: Ordets män och statsmakterna* (Stockholm 1996) s. 276–277.

20. Det publicerades runor över Segerstedt även i norska, danska och engelska tidningar. Detta material har dock inte genomgått inför denna studie, främst av ekonomiska skäl.

Den andra runan, skriven av G. Lagercrantz, formar sig i det närmaste till ett högstämt genmäle. En fras som: "Segerstedt lyfte oförtrutet sin strålande fackla", anger stilnivån. "Soldat i främsta ledet i striden mot våldsmakterna stupade han i segerns ögonblick. Han skall minnas som vårt lands yppersta krigare i den kamp vari allt stått på spel även för oss." Lagercrantz polemiserar också mot en tänkt och enligt honom "grundfalsk" konsensus att Segerstedt skulle sysslat med "negativism". Termen innebar i sammanhanget att Segerstedt varit kritisk till samlingsregeringen men inte erbjudit acceptabla handlingsalternativ själv.

GHT var föga överraskande den tidning som ägnade Segerstedts mest utrymme. Flera inflytelserika Göteborgare – tidningskollegor, statsvetarprofessorn Georg Andrén, landshövdingen – alla fick de ge sin syn på Segerstedts betydelse. Någon kritisk text förekommer inte, men vissa av texterna ekar tomt av konvensans. Åter andra är fulla av patos: en slår fast att "godhet var hans väsens grundval" och beklagar att denne man "av ljus och rätt och sanning" inte fick se krigsslutet. Den heroiserande metaforen om Segerstedt som fackelbärare i mörkret förekommer, men de mer återhållsamma inläggen prisar Segerstedts stil, hans litterära kvaliteter. Att framhäva Segerstedt som författare snarare än opinionsbildare, att se hans skrivelser som något som främst har skönhetsvärde, är ett sätt att neutralisera laddningen kring hans person. Enligt en åtminstone förr vedertagen bild av diktare är det tillåtet för dem att, i inspirationens yra, bete sig avvikande. Som diktare kunde Segerstedt bli hyllad, men samtidigt sidoordnad. Det var, med tanke på hur Segerstedt skrev, inte särskilt långsökt att betrakta honom som en i första hand litterär skribent. Denna linje skulle också bli den dominerande under 1940- och 1950-talen.

Aftonbladet och många av de mindre tidningarna skrev inte egna runor utan refererade bara vad de större skrev. Då var det hyllningarna till den litterära personligheten man fastnade för. Det hade karaktär av medelväg. *Socialdemokratiska morgontidningen* hade både egen runa, skriven av historikern Per Nyström, som var mycket positiv till Torgny Segerstedt, och referat av andras.

Mest kritisk är *Svenska Dagbladet*, som säger att Segerstedt hade svårt för "objektiv saklighet och samvetsgrann avvägning". Han var en person främst präglad av "subjektiv oppositionslust". Han anlade helst intelligensaristokratens överlägsna synpunkt på svensk inrikespolitik och

dess utövare. De skapande andarna fann han på andra områden än det offentliga livets." Författaren är mycket kritisk till Segerstedts attityd till svenska politiker och menar att han i årtionden ägnat sig åt personförföljelse. Giftigast ändå är att skribenten framställer det som godtyckligt att Segerstedt blev motståndare till Hitler. Som om den senare borde varit en man i Segerstedts smak.

Sammanfattningsvis är väl det intressantaste som framkommer i dödsrunorna att det rådde pluralism i synen på Segerstedt, men också en medvetenhet om hur politiserad hans person var. Detta märks både på *Dagens Nyheter*s mot varandra polemiska runor, samt i det snara förpassandet av Segerstedt till en mer neutral minnesarena: litteraturhistorien. Den svenska demokratin var inte en minnesarena där Segerstedt plattas; han var alltför kontroversiell. Även de mest idealiserande runorna framstår som innebördslösa. Metaforerna kring "frihetsfacklan" och liknande saknar klangbotten. Man skulle kunna säga att hjältemyten för att aktualiseras behöver en korresponderande dekadensmyt.²¹ Att lyfta frihetsfacklan blir heroiskt först när man framhäver att ingen annan vågar göra det.

Samtidigt inleddes arbetet för ett mer enhetligt Segerstedtminne. Under hösten 1945 gavs en 355 sidor tjock volym med Segerstedts artiklar ut. Jag har bara funnit en recension av samlingen, men denna är i gengäld högintressant. Det är litteraturhistorikern Olle Holmberg som skriver en essä i *Dagens Nyheter* den 25 oktober samma år. Han börjar med att karaktärisera boken. Den är "en piedestal för minnet av en fri svensk tidningsmans insats i världshistorien, varmed inte sagt att man helt förmår bedöma vilken denna insats verkligen var". Sedan följer en psykologisk analys av Segerstedts personlighet. Holmbergs Segerstedt är en ensidig och asketisk människa som lever upp av de rena principerna men inte står ut med en komplicerad verklighet. Han hatade biskoparna under sin tid som religionsforskare, för att de kompromissade mellan andligt och världsligt:

[...] så övertogs så småningom biskoparnas roll i hans system av den svenska samlings- och neutralitetsregeringen, kompromissernas regering, som gav åt Gud med den ena handen och åt djävulen med den andra, som försökte *leva* och som för livets skull uppoffrade idén.

21. Herfried Münkler, "Heroische und postheroische Gesellschaften", *Merkur* 61 (2007) s. 752.

Holmberg förutspår att antinazismen i framtiden kommer bli "vår tids stora idealism", den kommer dra till sig de religiöst och asketiskt lagda och deras gemenskap skall avskilja dem mot andra grupper. "Extra ecclesiam nulla salus", det vill säga utanför kyrkan ingen frälsning, avslutar han ironiskt.²²

Torgny Segerstedts son, filosofen och sociologen Torgny T:son Segerstedt, gav på mycket kort varsel ut en ny volym med faderns artiklar, som betitlades *Var Segerstedt diktatursvärmare? Linjer i hans liberala livssyn* (1945). Boken innehåller ett urval av Segerstedts 1920-talsproduktion och har drag av både vitbok och inlägg i den då aktuella planhushållningsdebatten. T:son Segerstedt uppger i inledningen att den direkta orsaken till publikationen är Olle Holmbergs recension i *Dagens Nyheter* och en artikel av Mauritz A. Persson i *Svensk litteraturtidskrift* 1945, där det helt kort påtalas att Segerstedt under 1920-talet ägnade sig åt en förening av "finans- och diktatursvärmeri".²³ T:son Segerstedt vill med urvalet besvara frågan om Segerstedt övergav sin liberalism under 1920-talet. Svaret blir att det gjorde han inte, och därmed var hans förakt för demokratin bara en kritik av "en historiskt givna demokrati".²⁴ Det betyder att i idévärlden var Segerstedt hela tiden en god demokrat.

I ett om faderns fatalism påminnande resonemang menar T:son Segerstedt att fadern, vad än han sa om demokratin under 1920-talet, i grunden stärkte den, eftersom han inte övergav tron på individens fri- och rättigheter.²⁵ T:son Segerstedt diskuterar ogärna själv "det historiskt givna" samhället, utan hellre ideologierna socialism och liberalism. Detta för tankarna till planhushållningsdebatten, som kännetecknades just av denna dragkamp mellan socialdemokrater och liberaler, där de förstnämnda ville diskutera "det historiskt givna", det vill säga aktuella samhällsproblem och deras lösning, medan de sistnämnda ville föra över

22. Olle Holmberg, *Dagens Nyheter* (DN) 25/10 1945.

23. Att Segerstedt svärmade för "stora män" som Ivar Kreuger och Benito Mussolini råder det ingen tvekan om. Men detta innebär naturligtvis inte att Torgny Segerstedt skulle varit anhängare av fascismen som ideologi. Holmbergs psykologiska porträtt av Segerstedt som asketisk egocentriker ute efter personlig frälsning, var laddat eftersom det var en angreppspunkt som Segerstedts motståndare under kriget hade utnyttjat. I "skräddarprotesten", publicerad 18 december 1939 i *Göteborgsposten*, framhöll protestörerna just detta. Bland annat att TS ville ha ett tryckfrihetsåtal för att därmed "skapa en martyrgloria av frihetens apostel kring sin person."

24. Torgny T:son Segerstedt, *Var Segerstedt diktatursvärmare? Linjer i hans liberala livssyn* (Stockholm 1945) s. 10.

25. T:son Segerstedt (1945) s. 69, 94.

diskussionen på en ideologisk planhalva, där socialism och liberalism skulle visa sig principiellt oförenliga och där socialdemokraterna därför borde "bekänna färg".²⁶ Det som i tiden framstod som den mest brännande frågan för att värdera Segerstedt, vari det konstruktiva låg, om han erbjöd Sverige något handlingsalternativ och vad det i så fall innebar, är en fråga som viftas bort av T:son Segerstedt: "vill man förstå T.S. är frågan meningslös". I slutorden menar han att Segerstedt varit det svenska folkets samvete och därmed bidragit med något konstruktivt:

Man måste komma ihåg att hans tankevärld icke utbildats bland politiker, som lärt bort det möjligas konst, utan vid studiet av Kant, Fichte, Kierkegaard och Ibsen. Det är till sist deras perspektiv han lägger på dagens händelser. Det kan synas orimligt, men kanske är det sådana orimligheter som gör en man till ett folks samvete under prövningens tid.²⁷

Slutsatsen, att Torgny Segerstedt personifierade folkets samvete, kan möjligen ses som ett mytologiskt element eftersom idén om en koppling mellan en historisk person och ett kollektivt samvete är obegriplig annat än som subjektiv existentiell identifikationsupplevelse. Likaså är avfärdandet av konsekvensresonemang till förmån för "att förstå Segerstedt" något som uppmanar till empati och identifikation snarare än historisk contextualisering. Samtidigt betonar sonen att faderns ställningstagande härrörde från en förankring i en föräldrad, heroisk bildningsvärld snarare än i en genomtänkt omvärldsanalys. Han hänför honom till en historisk kontext och säger inte rent ut att denna är aktuell. I sina summariska analyser av faderns artiklar raljerar T:son Segerstedt över att Holmbergs recension var en socialdemokratisk partsinlaga.²⁸ Han vill med sin bok reducera laddningen kring Segerstedts person till en normal, närmast partipolitisk åsiktsbrytning. *Var Segerstedt dik-tatursvärmare?* placerar sig mitt emellan en historisk och mytologisk Segerstedtreception.

De av Torgny T:son Segerstedt utgivna böckerna om fadern var en del av vad som kan betecknas som en *boom* av Segerstedtskriverier efter 1945. Författare med sinsemellan helt olika bevekelsegrunder tycks ha

26. Leif Lewin, *Planhushållningsdebatten* (Stockholm 1967).

27. T:son Segerstedt (1945) s. 120.

28. T:son Segerstedt (1945) s. 25.

bedömt att de fann ett stort intresse för Segerstedts person.

Den norske författaren Odd Eidem, författarinnan Mia Leche-Löfgren och litteraturforskaren Viktor J. Johansson publicerade samtliga biografiska skildringar om Segerstedt under 1945 och 1946.²⁹ Johansson satt i samma akademi som Segerstedt varför hans skrift möjligen kan ha varit ett pliktåliggande. Eidem och Leche-Löfgren försörjde sig som fria skribenter och skrev förmodligen för den kommersiella bokmarknaden. Man kan sammanfattande säga att de alla vill försvara Segerstedt genom att historisera honom. De lägger därmed stor vikt vid den heroiska, romantiska men föråldrade bildningsvärld som präglade honom och som närmast tänktes ursäkta hans politiska ställningstaganden. Eidem, Leche-Löfgren och Johansson uppehåller sig utförligt och distanserat vid Segerstedts komplexfyllda förhållande till demokratin, hans dyrkan av stora män och liknande. Man framhåller hans storhet som skribent, men placerar honom främst i en litteraturhistorisk kontext, som en roande, men kuriös figur. Det förflutna Segerstedt representerar är inte närvarande och entusiasmerande, utan komplext och ämnat för distanserad kontemplation. Han framställs som efter sin tid, inte ett exempel för den. Man vill försvara honom, men främst genom att appellera till empati för en människa som kanske inte agerat så klokt, men som måste förstås i sitt sammanhang, utifrån sina förutsättningar. Mytologiserande formuleringar, som att Segerstedt var en hjälte, förekommer men integreras inte med den historiserande skildringen av honom. Det är till exempel en mytologiserande kliché att hjälten blir sig själv först genom sitt stora uppdrag.

Mycket skulle ha varit att prisa i ett så betydande livsverk som hans, men ett är säkert: om ej ett olycksfött, mörklagt gossebarn år 1889 sett dagens ljus i den österrikiska staden Branau, så skulle han aldrig ha blivit – *Segerstedt*. Och att få bli detta, att få bli sitt fosterlands stämman i världen, då den ljud som ärligast, högst och renast – kan väl ett lyckligare öde tänkas för en individualist som gått i lära hos Ibsen?³⁰

29. Mia Leche Löfgren, *Hård tid* (Stockholm 1946); Viktor J. Johansson, *Torgny Segerstedt: Minnestal i Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälle den 24 januari 1946* (Stockholm 1946); Odd Eidem, *Segerstedt: En mann mellom øst og vest* (Oslo 1946).

30. Leche Löfgren (1946) s. 277.

Den Segerstedtbiografiska litteraturen från 1945 och 1946 rymmer också ett undantag som bryter fullständigt med den dominerande historiska synen på honom. Det är Vilhelm Mobergs bok *Segerstedtstriden*, baserad på ett föredrag Moberg höll i Oslo universitets aula den 27 september 1945. Moberg hade kommit i viss kontakt med Segerstedt under kriget, eftersom *GHT* tog in artiklar som Moberg fått refuserade av övrig press. Moberg hade inte lärt känna Segerstedt personligen, vilket han i hög grad beklagade. Mobergs Segerstedt är tecknad som en strålande ljusgestalt, ensam trotsande en mörk och korrupt samtid i vilken Sveriges regering var nazisternas ryggradslösa slavar. Segerstedts insats är, enligt Moberg, den största som någon svensk medborgare gjorde under andra världskriget. Segerstedt kom att personifiera demokratins värden och ideal:

Det var en personlighets genomträngande makt, som man kände i hans närhet. Det stod rymd kring mannen med den högvälvda pannan. Med denne man kunde man endast samtala om väsentliga ting. Och han ingav detta trygga förtroende, som man blott erfar inför uppenbarelse av en absolut svekfri människa. Avskyn för lumpenhet och feghet glödde i hans själ. Under sin samvaro med honom styrktes man i sin tro på människans värde och bestämmelse.³¹

Litteraturvetaren Ola Holmgren undersöker i sin bok *Emigrant i moderniteten* (2005) Vilhelm Mobergs så kallade "mansfantasier". Holmberg menar att Segerstedt kom att utgöra ett "Jagideal" för Moberg, en gestalt utifrån vilken "fallisk kraft" strålar och som "garanterar den symboliska ordningen".³² Fallisk kraft eller inte, det för denna studie intressanta är att konstatera den ahistoriska, mytologiska tidsuppfattning som då och då bryter igenom i Mobergs porträtt. "Segerstedtstriden" är evig, säger Moberg. Det var samma strid när Segerstedt var ung som det var under andra världskriget och striden ska alltid fortsätta. Moberg tar på sig att föra den nu efter Segerstedts frånfälle.³³ Så ett mytologiskt jagideal är det helt säkert frågan om.

31. Vilhelm Moberg, *Segerstedtstriden* (Stockholm 1945) s. 7.

32. Ola Holmgren, *Emigrant i moderniteten: Vilhelm Mobergs mansfantasier* (Stockholm 2005) s. 222–223. Holmgrens analys för snarast tankarna till "Segerstedtmonumentet", en tio meter hög granitfallos som sedan 1955 gör sitt för den symboliska ordningen i Göteborg.

33. Moberg (1945) s. 32.

Vilka riktade sig Mobergs Segerstedtbok till? Det kan naturligtvis ha varit frågan om Mobergs egen identitetsbildning, utan någon särskild publik i åtanke. Men det hade varit intressant att undersöka de norska reaktionerna. Säkerligen fanns en norsk publik för denna typ av hjältemyt, men Odd Eidem, den norske biografiförfattaren, kan knappast sägas ha hört dit. Den viktigaste publiken var förmodligen Segerstedts beundrarkrets i Göteborg. Moberg beskriver också Göteborg som "en fördomsfri kulturmiljö", i uppenbar motsats till samlingsregeringens Stockholm.³⁴

Några saker är viktiga att sammanfatta så här långt. Alla biografiförfattarna från 1945–1946 är ute efter att försvara Segerstedt. Det refereras inte till några specifika anklagelser, utan det underförstås snarare att Segerstedt är anklagad i samtiden. Försvaret sker efter två linjer: den historiska, dit Leche Löfgren, Johansson, Eidem räknas, och den mytologiska, som 1946 endast företrädde av Vilhelm Moberg. T:son Segerstedt intar här en mellanställning. Den minnesplats där Segerstedt i bägge lägren placeras är demokratin. Där realisterna försiktigt vill leda honom ut ur denna arena, till den neutrala litteraturhistorien, vill Moberg i asketisk anda döma ut den existerande demokratin till förmån för det översinnliga idealet. Det är i Segerstedts relation till demokratin som laddningen i hans eftermäle ligger.

Tioårsminnet och den första utgåvan av dotterns biografi

År 1955 gav Ingrid Segerstedt Wiberg ut en biografi över fadern. Boken är en nyckeltext för hur synen på Segerstedts eftermäle förändras i mytologisk riktning. Bokens mytologiska kraft går tillbaka på Segerstedts egen mytologiska tidsuppfattning. Segerstedt tycks ha identifierat sig starkt med Jesus under sin antinazistiska period, något som boken påtalar som ett historiskt faktum. Men viktigare är att boken lyckas med att gestalta Segerstedts liv i enlighet med detta mytologiska mönster. Hans mytologiserande stil³⁵ – uppskattningsvis en tredjedel av boken utgörs av citat – har här antagligen varit inspirerande.

34. Moberg (1945) s. 16.

35. Mytologiserande stil: "Ödet sänder ibland sina ombud för att taga ett moraliskt blodprov på en kultur och ett folk. Historien anordnar själv den världsdom, som liknelsen förlägger till tidernas slut. Och händelsernas logik går fram efter de linjer, som legenden låter domaren uppdraga när han skiftar vind och sol allt efter som människorna tagit sig an eller vänt ryggen till de nödställda." Segerstedt Wiberg (1955) s. 128.

Som tidigare påtalats blir den mytologiske hjälten sig själv genom ett stort uppdrag, offer, äventyr eller liknande. En historisk hjälte däremot kan utvecklas och förändras, men inte gärna delas upp i ett autentiskt själv och en skugggestalt. Att den mytologiska hjälten har förmågan att bli sig själv är en narrativ effekt som egentligen härrör från den mytologiske hjälten omistliga följeslagare: diktaren med sitt anslag, sin presentation av vad en viss berättelse går ut på.³⁶ Så säger Homeros att *Iliaden* skall handla om Akilles vrede, men rent utrymmesmässigt har Akilles en undanskymd roll fram tills hans vrede vaknar i slutkapitlen. Ändå binds berättelsen samman av läsarens förväntningar på Akilles hjältedåd och offer. Segerstedt Wibergs bok är upplagd efter samma princip. I inledningskapitlet "En eftermiddag 1934" presenteras bokens bärande tema på ett sätt som är kalkerat på berättelsen om Jesu sista måltid. Segerstedt förbereder sig där för ett stort offer. Något egentligt tvivel känner han inte. Han har redan nått full insikt om sitt öde. Hans borgerliga framgångar och demokratikritiska 1920-tal innebar en "frestelse" som han övervunnit. Nu är han redo att offra sig för att frälsa folket han förstått att han älskar till den grad att han kommit att se sig som en av dem – något han inte var, inskräper författaren.³⁷ Boken svarar inte på historiska frågor kring hur det gick till, vad som hände och vilka konsekvenser det fick, utan enbart på den mytologiska frågan varför. Det är frågeställningen som binder samman berättelsen om Segerstedts liv.

För honom själv blev frestelsen till frågan om han skall välja lugnet framför att vårda det mänskliga och tankens eviga sökande. [...] Vägen låg klar för honom och den var belyst av erfarenhet från tidigare år då han hävdade tankens frihet som högsta mål. [...] Striderna i hans liv fick olika former och gällde till synes olika mål, men de hade samma upphov.³⁸

Någon tvekan i egentlig mening kände han väl aldrig, och hans tankar gick denna tid ofta till religionen och till kristendomen, vars centrala gestalt varit intill döden trogen. Den enskilda människan, som ensam och allena stod inför Gud och utan förmedling hade att svara för sina

36. Münkler (2007) s. 743.

37. Intressant i det sammanhanget är hur hon avskiljer sitt och andras antinazistiska engagemang som ytligt jämfört med faderns som kom ur hans "inre väsen": Segerstedt Wiberg (1955) s. 9. Om sammansmältningen med folket, se s. 195.

38. Segerstedt-Wiberg (1955) s. 9–10.

handlingar, utgjorde den springande punkten i den förkunnelse som Jesus av Nazaret givit människorna, och till vilken Torgny Segerstedt oupphörligen återvände. Det var mot den åskådningen, som nationalsocialismen gick till storms, och det var mot denna anstormning envar hade att ta ställning.³⁹

Mängder av detaljer förmedlas som alla binds samman genom läsarens förväntan på att hjälten skall axla sitt uppdrag, göra sitt offer. Allt från enkla, tidssammanbindande upplysningar, som att händelser blir intressanta "om man ser dem mot bakgrunden av senare tiders händelser" till litterära stilgrepp som att författaren vet vad huvudpersonen tänker i livsavgörande situationer, vanligen att man inte får kompromissa med frihet och människovärde, över symboler som att elden i eldstaden flammor upp och speglas i hans anlete när han talar om nazismen, till rent fysiska förändringar när han åtar sig sin stora uppgift, som understryker att Segerstedt förkroppsligar Sverige som moralisk entitet, när han i mytologisk anda blir sig själv:

All hans uppmärksamhet togs i beslag av händelsernas våldsamma ström, vars många faser han in i detalj levde med i. Den huvudvärk, som långa tider plågat honom, började allt mer ge vika. Lika ofta som han förr suttit blek och pinad av en molande värk, lika sällan gjorde han det under de kommande åren. Hans utseende hade förändrats och förändrades med åren ännu mer. Visserligen kunde det förefalla, som om tiden inte angrep hans yttre, men hans hår, som en gång skiftat i rött, hade tidigt grånat och blev nu alldeles vitt. Det stod likt en gloria kring det friska ansiktet, som fick ett allt mer förändligt uttryck.⁴⁰

Segerstedt-Wibergs bok rönt mycket stor uppmärksamhet och recenserades i omkring 30 tidningar, varav jag gått igenom de största.⁴¹ Mest kritisk är *Dagens Nyheter*s Ulf Brandell som var utrikespolitisk expert och tog allvarligt på bristen på storpolitisk contextualisering i kapitlet som behandlade andra världskriget. Brandell menade att Torgny Segerstedts egen "högmåddiga, schematiska historiesyn" fick stå oemotsagd.

39. Segerstedt-Wiberg (1955) s. 123–124.

40. Segerstedt-Wiberg (1955) s. 125.

41. *Göteborgsposten (GP)*, *Dagens Nyheter (DN)*, *Svenska Dagbladet (SvD)*, *Göteborgs handels- och sjöfartstidning (GHT)*, *Expressen* och *Aftonbladet*.

Vad som emellertid är påfallande i alla recensioner, till och med Brandells, är att det är det rent litterära värdet i Torgny Segerstedts skrifter som anses vara vad som berättigar en biografi över honom. Hans intellektuella, moraliska eller politiska kapacitet är det ingen som tar på riktigt allvar. *Svenska Dagbladets* recensent Lars Lagerqvist uttrycker exempelvis följande, grundligt misslyckade, profetia:

Det är väl tänkbart, att Torgny Segerstedts politiska insatser av en framtid kommer att bli glömda, kanske t.o.m. hans lidelsefulla frihetskamp, men däremot skall han alltid minnas som en lysande ordkonstnär, som en av den svenska prosans obestridda mästare.⁴²

Att Segerstedt ses främst som en litterär gestalt innebär en avpolitisering som inte är så lätt att förklara. Även om Segerstedt Wiberg citerar många av faderns poetiska artiklar så innehåller boken ingen diskussion om dessas litterära värde. Boken är en politisk-heroisk berättelse, helt i enlighet med hur Torgny Segerstedt själv ville bli ihågkommen.⁴³ Ändå tas den emot som ett stycke litteraturhistoria. Varför?

Som påtalats hade fascismens exploatering av hjältemyten minimerat dess attraktionskraft efter 1945. Segerstedts vägledande idéer om heroism, stora män och eviga principer tedde sig i bästa fall rörande, men besvärande inaktuella för flera av bedömarna. Ulf Brandell fann dem till exempel pinsamma, men det fanns också de som sörjde dem. Samtliga var överens om att heroismen var passé. Att se Segerstedt som en poet kan också förstås som ett utslag av recensenternas egen bildningsbakgrund. Så tolkar exempelvis Sven Rinman Segerstedts liv i enlighet med Kirkegaards stadielära. Segerstedts antidemokratiska 1920-tal motsvarade det "estetiska stadiet" medan Segerstedt under 1930-talet tog språnget över i det "etiska". Visst var han demokratiföraktare, säger Rinman, men som en stor poet var han ju i princip allt och inrymde alla motsatser inom sig, och så vidare, så det är inget att anmärka på.⁴⁴ Ivar Harries essä

42. Lars Lagerqvist, *SvD* 21/3 1955.

43. Segerstedts sista krönika, *GHT* 14/3 1945, åberopas ofta som hans andliga testamente. I den sammanför han nazism, kommunism och socialdemokrati som i grunden identiska utslag av det farliga masstänkandet. Tanken implicerar att liberalism är den enda obefläckade ideologin. Därmed frikopplas den från partipolitik och intressekamp och ges en mer mytologisk innebörd som evigt försvar för individen.

44. "Hans författarskaps signum är motsatsernas förening, en förkunnelse av livets oändliga rikedom och mångfald, bemästrad av den personliga syntesens spännkraft." Sven Rinman, *GHT* 21/3 1955.

i *Expressen* är det i särklass märkligaste exemplet på den här typen av bildningsborgerliga dödssockar. Han skriver, liksom Moberg, som en förälskad.⁴⁵ Bildvalet förstärker den romantiska dimensionen i hans text: en bild av den åldrade hjälten. Segerstedt har huvudet framåtlutat som en tjur, men fotografiet är taget från sidan så man ser hela halsen, dessutom hans ena hand i förgrunden som klamrar runt kanten av en pulpet som en skeppsbruten. Till det stridbara och självsäkra fogas därför ett drag av vekhet och sårbarhet, som om han sårbar kämpade i motvind eller klamrade sig fast vid en vrakspilla. Bildtext: "Torgny Segerstedt – ett block i vägen för rädsla." Det andra fotografiet föreställer en ung Segerstedt, osannolikt stilig: enkel akimbo, avslappnad höft, studentmössa, en käpp i horisontellt läge riktad bakåt, som en värja han just är på väg att dra. En bit ifrån honom står hans magra hustru Puste bortkommen. Bildtext "Segerstedt & fästmö – viddernas frihet." Segerstedts antidemokratiska 1920-tal nämns inte. Fullt fokus läggs i stället på Segerstedts otrohetsaffärer under denna tid, som av Harrie framställs som ett poetiskt offer som fick Segerstedt att blomstra som författare: "Pliktkollisionens spänningar, brottningen med längtan och skuld känslor tvang fram i hans prosa ett sting och en spänst, en konstnärlig kvalitet som den aldrig förr haft och som verkade som en uppenbarelse i 1920-talets litterära Sverige och som gav fulltonigt uttryck åt efterkrigsbesvikelsen då."⁴⁶ Under 1930- och 1940-talen stod, enligt Harrie, Segerstedt ensam mot den korrupta, pengahungliga socialdemokratin. Segerstedt var "den störste hjälte Sverige haft sen Karl XII", den sista "Personligheten med stort P". Harries text är ytlig och våldsamt romantiserande som politisk analys, men som profetia är den faktiskt lyckad. Harrie förebådar i vagt mytologiska termer heroismens återkomst:

Han blev en främling i folkhemmet, ty han inkarnerade en nu gången tids dröm om att utbilda den enskilda personligheten till en suverän, till mänsklighetens representant. Men den drömmen kan komma igen, får inte glömmas. Det var hans gärning att erinra om den.

45. Ivar Harrie, *Expressen* 21/3 1955.

46. Man måste, för att förstå Harries tankegång här, ta hänsyn till rollen av moralisk mesiasgestalt han redan tilldelat Torgny Segerstedt. Otrohet var så oerhört mycket plågsammare för Segerstedt eftersom han var en sådan undantagsmänniska i moralisk bemärkelse.

I detta sammanhang bör också nämnas Estrid Anckers år 1962 utgivna mastodontverk *Torgny Segerstedt 1876–1945: Studier i en personlighet*. Det är 477 sidor personlighetsessentialism, men tungfotad jämfört med Segerstedt-Wibergs bok: exempelvis använder Ancker inte *in medias res*-greppet. De första 200 sidorna i boken uppehåller sig enbart vid Segerstedts förfäder, enligt hypotesen att det var dessa som satte frihetsfacklan i hans händer. Boken handlar uteslutande om Segerstedts liv före 1939. Ändå är utgångspunkten att allt i hans liv, till och med allt i hans förfäders liv, bör förstås med utgångspunkt i hans ”heroiska offer” under andra världskriget. Ancker övertar frälsarmotivet från Segerstedt-Wiberg och driver det vidare med antikvarisk omsorg.⁴⁷

1980- och 1990-talen: Segerstedt blir användbar som symbol

Liksom i Danmark producerades under 1970-talet akademisk historieskrivning om det egna landets öden under andra världskriget. Och precis som i det danska fallet kan man tala om en politisk och medial inkapsling av den akademiska kunskapen därefter.

För Torgny Segerstedts del är det främst Thorsten Nyboms *Motstånd – anpassning – uppslutning: Linjer i svensk debatt om utrikespolitik och internationell politik 1940–1943*, som är av intresse. Det är *GHT*:s ledarartiklar, inte Segerstedts person som utsätts för idéanalys. Ändå bildar analysen av *GHT*:s idévärld en empiriskt underbyggd resonansbotten till Olle Holmbergs porträtt av Segerstedt från 1945: porträttet av en världsfrånvärd asket ute efter personlig frälsning. *GHT*:s tal om ”eviga värden” maskerade enligt Nybom en ovilja att redovisa konsekvenserna av den ”handlingslinje” *GHT* företrädde, nämligen Sveriges indragande i kriget.⁴⁸ Det nationella intresset formulerades i identitetspolitiska snarare än säkerhetspolitiska termer i *GHT*. Bakom detta fanns en närmast metafysisk historiefilosofi vars grunddrag var följande: kriget var i första hand ett andligt reningsbad, genom vilken den fallna delen av mänskligheten urskiljes så att en moralisk elit skulle bli värdig att föra den västerländska kulturen vidare.⁴⁹ Mellan raderna i avhandlingen ligger

47. Ancker var Segerstedts sekreterare 1939–1945. Hennes bok var ett slags påbröd på hennes egentliga anställning 1945–1962, nämligen att ordna ett Segerstedtarkiv lämpligt för forskning.

48. Thorsten Nybom, *Motstånd – anpassning – uppslutning: Linjer i svensk debatt om utrikespolitik och internationell politik 1940–1943* (Stockholm 1978) s. 55–56.

49. Nybom (1978) s. 262–265.

omdömet feg över *GHT*:s och Segerstedts linje. *GHT* saknade modet att löpa linan ut och stå för konsekvenserna av sin uppfattning, tidningen företrädde ”principer utan politik” och utdefinieras också ur hjältekategorin.⁵⁰ *GHT*:s metafysiska och identitetspolitiska målsättningar kan inte kvalificeras som målsättningar i någon rimlig mening, tycks Nybom mena.

När Segerstedts antidemokratiska elitism diskuterats av tidigare skribenter har det varit i samband med 1920-talet. Underförstått har varit att det hela var en typ av frestelse som han övervann under 1930-talet för att då omfamna demokratin. Nybom visar emellertid att det föreligger ett betydande samband mellan demokratikritik och *GHT*:s antinazistiska ställningstaganden. Detta genom att granska ledarartiklarnas samhällsteori. Grunddragen i denna är föreställningen om en harmoni mellan starka män och folket: de förra kan och bör forma de senare ”som konstnären sitt material”. Det moderna politiska systemet med partiväsande och fackföreningar har slagit en kil mellan ledaren och folket. Den moderna ”partidiktaturen” producerar ”massmänniskor” utan moralisk form. Denna process har möjliggjort nazismen men även den svenska samlingsregeringen. Mot den existerande demokratins solkiga kompromisser uppställer Segerstedt sitt idealsamhälle som ett metafysiskt elitprojekt. Även Stalin kom 1943 att räknas som en av den goda sidans starka män i harmoni med sitt folk.⁵¹

Vetenskaplig = officiell?

År 1980 angreps Nyboms avhandling av Christer Hellmark. Hellmark skrev för bokförlaget Ordfronts räkning ett omfattande efterord till en samling med Segerstedts mest berömda inlägg 1933–1945 som fick titeln *När stormen klarar sikten*. Samlingen innehåller också ett kortare förord av Ingrid Segerstedt-Wiberg. Den är enligt henne utgiven på initiativ av en yngre generation, som i Segerstedt funnit en representant för ”demokratins styrka genom det fria ordet”. De vilja även veta hur ”den officiella bilden av Sverige under andra världskriget stämmer med verkligheten”.⁵² Vad som kännetecknade ”den officiella bilden av Sverige under andra världskriget” var underförstått avhandlingarna skrivna vid Stockholms

50. Nybom (1978) s. 179.

51. Nybom (1978) s. 161, 266–267, 271.

52. Torgny Segerstedt, *När stormen klarar sikten: Artiklar 1933–45* (Stockholm 1980) s. 8.

universitet under 1970-talet.

Hellmarks polemik mot Nybom går ut på följande: Inte bara är vår tid formad av det förflutna; i historien tenderar dessutom samma utmaningar att upprepa sig. Till historiens repetitiva fenomen hör inskränkningar i yttrandefriheten och därtill hörande baktalande av Segerstedt. Genom sitt ställningstagande för tryckfriheten är Segerstedt därför tidlöst aktuell. Åren 1940–1943 var en tid av rättsligt och politiskt förfall, enligt Hellmark. Mot den bakgrunden släpptes kampanjer loss mot Segerstedt som gick ut på att överdriva dennes övermänniskotankar. Nyboms avhandling är den senaste vetenskapliga formuleringen av detta. Nybom menade att Segerstedts handlingslinje saknade demokratisk representation. I själva verket var detta en illusion skapad av det repressiva politiska systemet, menar Hellmark. Segerstedt personifierade "mångas åsikt", "höll opinionen levande", "hade ett starkt men tystlåtet gillande hos folket", "blev de mångas språkrör" och så vidare. Segerstedt binder samman nu och då; den moraliska eliten och "folket".⁵³ Genom det principiella politikerföraktet och den sammanbindande tidsuppfattningen kan man säga att Hellmark ger hjältemyten kring Segerstedt en ny, och mer populistisk utformning.

Den danska diskussionen om "inkapsling" av akademisk forskning är relevant även för receptionen av Nyboms avhandling. Vad som skrivits om Segerstedt sedan 1980 är kemiskt fritt från inflytande av Nyboms forskning. Föreställningen att forskningen från 1970-talet är en perspektivlös eller värdenihilistisk sanktionering av en viss politisk självbild är ofta förekommande, även om den väntar på sin historiografiska bevisning.⁵⁴ Så tycks den på Ordfront utgivna, inflytelserika *Heder och samvete: Sverige och andra världskriget* av Maria-Pia Boëthius (1991) ha hela sin bild av SUAV-projektet ifrån Hellmark. Anders Johnsons Segerstedtbiografi *Personligheten och hjordinstinkten* (2006) nämner Hellmark, men inte Nybom i litteraturlistan.⁵⁵

Intressant är att Nybom i kölvattnet av M-P Boëthius bok publicerade

53. Christer Hellmark, "Efterord", i Segerstedt (1980) s. 219–245.

54. Andersson & Tydén (2007) s. 11–17; Stig Ekman, "Introduction", i Stig Ekman & Klas Åmark (red.), *Sweden's relations with Nazism, Nazi Germany and the Holocaust* (Stockholm 2003) s. 24.

55. Maria-Pia Boëthius, *Heder och samvete: Sverige och andra världskriget* (Stockholm 1991); Anders Johnson, *Ett porträtt av Torgny Segerstedt: Personligheten och hjordinstinkten* (Göteborg 2006).

uppsatsen "1940 års man",⁵⁶ Med reservation för att avhandlingen handlar om *GHT*, inte om Segerstedts person, kan man ändå tolka denna uppsats som en uppvärdering av Segerstedt i relation till hjältekategorin. Med alla sina fel och brister, framhävde Nybom Segerstedts "obegränsade fysiska mod", det vill säga att han var obekymrad om sin egen säkerhet. Detta kontrasteras mot Herbert Tingsten, som efter murens fall hyllades på diverse ledarsidor (Tingsten planerade 1940 att emigrera till USA). Sakligt sett innehåller beskrivningen av Segerstedt en skillnad gentemot avhandlingens analys av *GHT*, nämligen att Segerstedt 1940 skulle ha "erkänt" att den typ av liberalism han under 1920-talet propagerat för var "ödesdiger" samt att han därför närmade sig arbetarrörelsen: "I kampen mot den internationella fascismen insåg Segerstedt omedelbart att det enda pålitliga värdet utgjordes av den internationella arbetarrörelsen."⁵⁷

Denna påstådda diskontinuitet i Segerstedts relationer till liberalism/arbetarrörelse påtalades aldrig i avhandlingen. Nyboms porträtt av Segerstedt framställer denne som ett relevant samtidsexempel på en liberal som närmar sig arbetarrörelsen. Det är "samma åsiktskoalition av ekonomisk hyperliberalism, politisk antidemokratism och elitistisk kulturkonserveratism" som Segerstedt lämnade 1940, som hyllar Tingsten 1990, menar Nybom.⁵⁸

Från och med 1980 var Segerstedt inte längre en symbol enbart för metafysiskt lagda liberaler, svärmande för "Personligheten med stort P", utan nu kunde även vänsterintellektuella identifiera sig med honom. Att Segerstedt frigjort sig från de närmast sörjande minnesvårdarna till att bli en rent mytologisk hjälte, blir tydligt framför allt i Jan Schermans efterord till jubileumsutgåvan av Segerstedt-Wibergs bok 1995. Scherman betitlar sin text "munkavlarnas moderna historia". Segerstedt-Wibergs bok är aktuell, säger han, på grund av "maktens tidlösa övergrepp"; "det är i kampen för demokratins rättigheter som då och nu flyter samman".⁵⁹

Scherman redogör initierat för flera samtida fall där så kallade visseblåsare förföljts eller utfrysts, men det blir också tydligt att han inte vet något om Segerstedt eller Sverige under andra världskriget, utöver vad han inhämtat i Segerstedt-Wibergs bok. Dagens medlöperi är, enligt

56. Thorsten Nybom, "1940 års man", *Ordfront magasin* 3 (1991) s. 53–57.

57. Nybom (1993) s. 55.

58. Nybom (1993) s. 54.

59. Jan Scherman, "Efterskrift om munkavlarnas moderna historia", i Ingrid Segerstedt-Wiberg, *Torgny Segerstedt: En dotters skildring* (Lund 1995) s. 257.

Scherman, orsakat av näringslivets inflytande över media och vetenskap; här borde ju identifikationen med Segerstedt ha ställts inför vissa problem, men Scherman finner i Segerstedt inget mindre än "demokratin innersta kraft". Där en skribent som Hellmark citerade historiska källor från åren 1940–1943, och således åtminstone hade ambitionen att argumentera historiskt, så har Schermans Segerstedt helt tvättats ren från de historiska kontexter där han var verksam. Schermans Segerstedtgestalt är först och främst en ideell symbol, som förknippas med djupa grundläggande värden i stark kontrast mot den upplevda ytligheten i samtiden.

Minnesstiftelser och filmhjältar

Demokratin är alltså fortsatt den helt centrala minnesplatsen för Segerstedt, men det är inte samme Segerstedtgestalt som uppehåller sig där 1945 som 1995. Den romantiske, hjältedyckande litteratören förvisades från demokratin och in i litteraturhistorien under 1940- och 1950-talen. Men Segerstedt återvänder under 1980- och 1990-talen som personifikationen av demokrati och yttrandefrihet. Numera är han ett mytologiskt identifikationsobjekt, främst för journalister. Som mytologisk hjälte är han lösgjord från den traditionella höger-vänsterskalan och används snarast för mediernas egen identitetsbildning. År 1996 bildades Stiftelsen för Torgny Segerstedts minne som utöver minnesreproduktion samlar stora finansiella resurser. Man har sedan år 2000 finansierat en gästprofessur vid Göteborgs universitet. Man delar också ut stipendier och den årliga "frihetspennan" till, i huvudsak, liberala publicister. Man ger också ut en skriftserie och förmedlar litteraturtips, där akademisk forskning lyser med sin frånvaro, men där Vilhelm Mobergs *Segerstedtstriden* exempelvis givits ut på nytt. Trots att stiftelsen säger sig premiera forskning är budskapet, av skriftserien att döma, starkt repetitivt. På minnesplatsen står tiden stilla, säger Pierre Nora,⁶⁰ och man kan sammanfatta det som att Ingrid Segerstedt-Wibergs bok från 1955 tuggas om och tunnas ut för var gång. Nya perspektiv saknas, nya frågor ställs inte och de källkritiskt ohållbara episoderna från Segerstedt-Wibergs bok, bland annat samtalet mellan Torgny Segerstedt och Gustaf V, förs vidare som etablerade sanningar.

Ett exempel är Anders Johnsons biografi *Personligheten och hjord-*

60. Pierre Nora, "Mellan minne och historia", i Sverker Sörlin (red.), *Nationens röst – texter om nationalismens teori och praktik* (Stockholm 2001) s. 382.

instinkten (2006). Johnson säger sig framför allt vilja föra fram Segerstedt som liberal eftersom det är vad som har "evigt värde i vår tid av ytlighet och vulgaritet".⁶¹ Johnson, "skribent med historisk inriktning", är pensionerad chefredaktör för *Dagens Nyheter*. Boken kan karaktäriseras som ett avskrap av andras böcker, med en förkärlek för episoder där Segerstedt uppträder aggressivt och "macho". Ett intressantare exempel ur skriftserien är Ola Larsmos *Kring en dödsruna* från 2008. Uppsatsen inleds med påståendet att en negativ dödsruna över Segerstedt i tidskriften *Obs!* "kraftigt avvek från hyllningskören". Larsmos frågeställning lyder: "Vilka är det då som tar tillfället i akt för att smäda Segerstedt?" Han redogör sedan omsorgsfullt för att personer bakom tidskriften *Obs!* var nazister. Kontentan av Larsmos text är påståendet att den negativa bilden av Segerstedt kommer från nazister. Larsmo menar att dessa nazister var representativa för vidare kretsar, samt att Segerstedt bara ter sig som överdriven och fanatisk för den som inte historiserar honom, som Larsmo menar sig ha gjort. Han spanar genom ett nyckelhål efter de stereotypa naziskurkarna, men undviker den typ av historisering där konsekvensaspekten i Segerstedts heroism framträder tydligare, det vill säga risken för krig med tredje riket och den ödeläggelse som ett förhållandevis resursstarkt land då förmodligen drabbats av. Larsmos inledande premiss, att nazisternas dödsruna "kraftigt avvek från hyllningskören", är falsk.⁶² Som denna undersökning visat är det inte rimligt att använda "hyllningskör" som samlande benämning på dödsrunorna. Den övergripande tesen i Larsmos text, att Segerstedt hyllades efter sin död, men att hans rykte därefter minskat på grund av att nazister spridit en bild av honom som "överdriven och fanatisk", kan också den avfärdas utifrån denna undersöknings resultat.

Skrivna som de är för minnesstiftelsens skriftserie är det inte säkert att vare sig Johnsons biografi eller Larsmos artikel nått en bredare publik. Det kan man däremot säga om Kenne Fants biografi *Torgny Segerstedt: En levnadsteckning*, vars första upplaga kom 2007. Fant grundlade emellertid en egen stiftelse till Torgny Segerstedts åminnelse, med hjälp av Torgny T. Segerstedt redan 1976. Den finansiella grundbulten var intäkterna för Fants film *Monismanien 1995* (1975). Filmen, en slags Orwellsk fram-

61. Anders Johnson, *Personligheten och hjordinstinkten: Ett porträtt av Torgny Segerstedt* (Göteborg 2006).

62. Ola Larsmo, "Kring en dödsruna", *Vilja frihet motstå våldet* 12 (2008) s. 1.

tidsvision om en totalitär enpartistat i vilket en lärare spelad av Erland Josephson tas in till förhör, hotas med tortyr och livstids straffarbete av staten eftersom han försökt ge eleverna "självständiga åsikter", är ett slags kammarspel präglad av allegorins pekpinnevässiga allvar. Till stor del utgörs filmen av en utdragen rättegångsscenen där kombattanterna, till synes gravallvarliga, försöker slå varandra i huvudet med stora frågor; exempelvis om man får bryta mot en lag som man själv anser brottslig. Filmen är inte futuristisk. Även om den handlar om landet Monismanien 1995 så domineras den av referenser till Sverige under beredskapstiden. Också referenser till Nazityskland förekommer: myndigheterna har Gestaporockar, partifanan är en variant på hakkorset, filmen avslutas med en närbild på en stum gestalt klädd som koncentrationslägerfånge. Kulisserna till denna framtidsvision utgörs helt av referenser till ett genomorganiserat beredskapssverige med folkhushållning, värnplikt och hot om krig.⁶³

Vad kan då sägas om Fants biografi? Den kom åter (i pocketupplaga) 2012. Historikern Fredrik Persson skrev då i en recension att den har hagiografiska tendenser men är mer "spretigt samlande än tesdrivande".⁶⁴ Det är en karaktäristik som är lätt att hålla med om. Det finns ingen strukturerande berättelse eller systematik. Nya frågor i förhållande till ett forskningsläge saknas. Däremot är det en infallsrik och faktaspäckad bok. Andra har uppfattat boken annorlunda. Journalisten och författaren Niklas Ekdal kallar boken "en stor biografi" och finner i den en entydig bild av Segerstedt och andra världskriget "tona fram". Ekdal formulerar en liknande hjältemyt som Scherman 1995: en ensam journalistisk hjälte hånas och föraktas av en korrupt samtid. Men "GHT's klarsyn skär som en varm kniv genom anpassningens härskna smör", skriver Ekdal.⁶⁵ Historien om Segerstedt är enligt honom "sedelärande" på snart sagt alla plan och mycket aktuell. Bland annat refererar han till en brevväxling han haft med Kenne Fant på temat vad Torgny Segerstedt skulle sagt om

63. Se "Kenne Fant vände fiasko till succé", *Gefle dagblad* 8/12 2013. Trots flera av Sveriges främsta skådespelare och foto av Sven Nyqvist blev filmen ljust mottagen av kritikerna, men sågs enligt en uppgift av två miljoner tittare när den sändes i tv. Idag är den ganska okänd, men speglade den mentalitet ur vilket 1970-talets skatterevolt växte. Astrid Lindgrens välkända polemik mot Gunnar Sträng hette till exempel "Pomperipossa i monismanien". Lindgrens artikel publicerades i *Expressen* 10/3 1976.

64. Fredrik Persson, "Gör inte Segerstedt till fetisch", *Aftonbladet* 11/11 2012.

65. Ekdal skrev förordet till pocketupplagan av boken 2012. Kenne Fant, *Torgny Segerstedt: En Levnadsteckning* (Stockholm 2012) s. 8–12.

han levte 2012. Fant meddelar att Segerstedt skulle ha protesterat mot en del av tidens farsoter.

Vad Segerstedt som ideal hjältejournalist skulle sagt om han levde i dag är också temat för ett avsnitt av Sveriges radios radioteaterserie *Världshistorien* inspelad i 365 avsnitt i samarbete med Forum för levande historia och Svenska Penklubben. Avsnittet om Segerstedt på en modern tidningsredaktion, *Norrköpings tidningar*, sändes den 1 november 2013 och går ut på att rollgestalten Segerstedt frågar en av de anställda varför alla på redaktionen är så anpassliga. Denne svarar honom att mod inte har någon status längre, det finns inget journalistkall och ingen bryr sig om något. "Det var som fan", säger Segerstedt. Den verkliga Segerstedts aristokratiskt stela rikssvenska finns lättillgänglig i Sveriges radios arkiv, men radioteatern gör honom till en svärande och påstridigt pladdrande Göteborgare. Det är förmodligen Sveriges högst betalde skjutjärnsjournalist Janne Josefsson som använts som förlaga för skådespelarens gestaltning.⁶⁶

Segerstedt har också gestaltats i ett bredare medium än radioteater: biofilmen. Fants biografi var den direkta förlagan till Jan Troells film *Dom över död man* (2012). I pressmaterialet till filmen säger sig Troell vilja "göra monumentet till människa" och liknande problematiserande infallsvinklar.⁶⁷ Troell har ur boken utvunnit något annat än journalisternas stereotypa kombination av hjältedyrkan och samtidsmasochism. Han tar fasta på vissa kapitel i Fants bok, där Fant i Ivar Harries anda spekulerar i om inte privatlivets slitningar och otrohetsaffärer betingade snart sagt allt vad Segerstedt sade och gjorde. Så menar exempelvis Fant att Segerstedt uttryckte sig som han gjorde om demokratin under 1920-talet eftersom affären med Maja Forsman gjorde honom så uppriven, hon manipulerade honom än hit än dit och så vidare. Den sårbara, i grunden oskuldsfulle privatmannen är också filmens ämne. Filmen söker inte visa att Segerstedt är en ensam hjälte; det är snarare en icke argumenterad utgångspunkt. Troell vill gå vidare från denna för givet tagna utgångspunkt och visa en mänsklig, mindre perfekt sida av hjälten. Segerstedts otrohetsaffär med Maja Forsman utgör hela tiden huvudfokus. Filmen påminner inte om Fants bok, som, genom sina många

66. <<http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/275480?programid=4458>> (23/6 2016).

67. Troell i intervju med Miranda Sigander "Ljus på glömd hjälte", *GP* 12/3 2012, Anton Samuelsson, "Troell ger liv åt Segerstedt", *SvD* 11/9 2012.

citat av Segerstedt själv, ger ett rikare intryck. Troells recept lyder: tag ett monument, addera ett olyckligt äktenskap och vips har vi en levande, realistiskt återgiven människa.

I pressmaterialet inför filmens premiär figurerade i flera tidningar en intervju med Troell av Miranda Sigander som innehåller en del förbluffande omkastningar. Rubriken är "Ljus på glömd hjälte" trots att Segerstedt knappast kan sägas vara glömd och har två stiftelser som torgför hans minne, men en liknande omkastning av de verkliga förhållandena förekom i Larsmos artikel. Sigander frågar Troell: "Det var kanske vanligare förr, att man placerade 'stora män' på piedestal och inte granskade så noga?" Ja, svarar Troell och hänvisar till att tidningarna inte skrev om Per-Albin Hanssons otrohetsaffärer under kriget.⁶⁸

Det är inte hjälten utan snarare andra världskriget som är glömt i Troells film. Faktum är att andra världskriget knappt förekommer som kuliss i *Dom över död man*. Filmen uppehåller sig i sängkammare, salonger och på lugna skogs promenader. Segerstedt, spelad av Jesper Christensen, sitter som ett stenmonument och funderar under tickande klockor. Kvinnorna runt honom bryter ihop: först hustrun Puste, spelad av Ulla Skoog, sedan Maja Forsman, spelad av Pernilla August. Filmens hela moraliska konflikt tycks gälla huruvida Segerstedt bör ursäktas eller inte för sin otrohet. Var han en mansgris eller inte? Snarare än att ifrågasätta hjältemyten, fullbordar Troell den med sin film.⁶⁹ Detta är kvalificerat "arbete på myten" i Blumenbergs mening. Litteratur- och kognitionsforskaren Paul Colm Hogan talar om den "lidandets epilog" som är nödvändig i mytologiska hjältehistorier.⁷⁰ Hjälten kan inte bara göra gott och själv må bra av detta. Smärta måste följa triumfen, hjälten måste offra något. Att Segerstedt gjort ett offer var centralt redan i Segerstedt-Wibergs bok från 1955.⁷¹ I *Dom över död man*, offras Segerstedts kvinnor, hustrun Puste genom hjälten erotiska hänsynslöshet, älskarinnan Maja genom den likgiltighet som tillkommer monument av hans sort. Filmen får nog snarast sägas innebära en renässans för Ivar Harries pseudointima perspektiv på Segerstedt, där fokus ligger på privatmannens lidande.

68. Miranda Sigander, *GP* 12/3 2012.

69. Jan Troell, *Dom över död man* (Sverige 2012).

70. Paul Colm Hogan, "The Epilogue of Suffering: Heroism, Empathy, Ethics", *SubStance: A Review of Theory and Literary Criticism* 30:1-2 (2001) s. 119-143.

71. Segerstedt-Wiberg (1955) s. 9-10, 123-125.

Journalisternas hjälte

Jan Troells avsikt att problematisera "monumentet" Segerstedt märks inte av i reaktionerna på filmen. De filmkritiker som uppskattar den säger just att Troell förmått "gjuta om" monumentet så det blir mer levande. De som inte är lika positiva till filmen klagar på att den politiska hjältedimensionen försvagas genom fokus på privatlivet.⁷² Det samlande intrycket blir att den mytologiska synen på Segerstedt blivit reflexmässig och konsensuell. Man skulle också kunna hävda att Segerstedt uppnår en ny nivå av platthet i och med att all historisk komplikation lämnat scenen. Artikeldatabaserna ger för handen att förekomsten av "Torgny Segerstedt" ökar exponentiellt i tryckta medier i samband med filmen och pocketboken 2012, men den som verkligen läser vad som skrivs kan inte påstå att det innebär ett substantiellt historieintresse. Det är en rent kvantitativ ökning; innehållsligt är texterna tunnare än någonsin tillförne. Vanligast är ledarskribenter i landsortstidningar, som i korta texter återoppar Segerstedt som historiskt exempel på en journalist med oförlikneligt mod. Machocitaten från Segerstedt-Wibergs skildring av mötet med kungen är vanliga, vanligast: "Det är bättre att dö upprätt än att leva på knä." Bohuslänningens ledarskribent Peter Götell uttrycker det väsentliga i journalisternas förhållningssätt när han säger att de som spelar fotboll ser upp till Zlatan, medan journalister som honom själv ser upp till Segerstedt. "Segerstedt var dock i en egen division. Man kommer aldrig dit. Men sikta mot himlen så når du trädtopparna."⁷³

Hjälten vänder man sig till för att rättfärdiga sin egen förnedring, sade Jacob Burckhardt.⁷⁴ Det finns så klart andra perspektiv på heroismen, men just premissen att ytlighet och förnedring eskalerar och karaktäriserar "vår tid" är den typiska bakgrunden när Segerstedt åkallas – så kanske kan man säga att den mytologiske hjälten behöver en

72. Detta stycke av filmkritikern Hynek Pallas, som ger filmen fem av sex tärningsprickar, är representativt för recensenternas värdering av filmen: "Mina tonårs superhjälte är fortfarande hjälte. Men Troell har gjutit om monumentet Torgny Segerstedt med de brister, hål och bevekelsegrunder – fast utan billigt psykologiserande – vi människor bär på." "Porträtt av en superhjälte", *SV* 12/6 2012. Gunnar Bergendahl, *HD* 12/7 2012, tillhör skeptikerna: "[det svartvita fotot] har dessutom den effekten att dess politiska dimensioner förminskas. Segerstedts klarsyn på den politiska högerpopulismens slutstationer har naturligtvis bäring i dag när normalisering av främlingsfientlighet pågår. Då var det judar, nu är det muslimer. Segerstedts humanistiska principer sträcker sig uppfordrande rakt in i den svenska riksdagsdebatten. Den utspelar sig inte i ett svartvitt förflutet utan i ett växande brunt."

73. Peter Götell, "I huvudet på en ledarskribent", *Bohuslänningen* 16/11 2013.

74. Jacob Burckhardt, *Weltgeschichtliche Betrachtungen* (Köln 1954) s. 154.

korresponderande dekadensmyt för att framträda. Många journalister oroar sig inte bara över ökande främlingsfientlighet utan också över sin egen yrkeskårs framtid, över den annalkande "tidningsdöden".⁷⁵ Det är nästan alltid i samband med dystopiska tongångar som Segerstedt kommer på tal. En dekadensmyt präglar exempelvis Dilsa Demirbag Stens text i *Dagens Nyheter* med anledning av filmen. Ingen är i dag "redo att offra karriär, socialt anseende och bekvämlighet för att ta principiella strider på ett liknande sätt". Efter att ha sett filmen slås hon av "hur fege vi blivit, i en av världens mest välfungerande demokratier". Det är snarast värre nu än då, menar hon: "I det konsensusinriktade Sverige finns ingen som vågar friktion" och: "Vi är illa rustade när mörkret hotar." Hon citerar sedan Segerstedts sista krönika, om "personligheten och hjordinstinkten", stycket där socialdemokrati klumpas samman med nazism och kommunism.⁷⁶

Trots att *Dagens Nyheter* har en speciell förkärlek för den machoartade "principheroismen" i Segerstedts eftermäle vore det fel att säga att Segerstedt är en entydig liberal symbol. Även socialdemokraten Bengt Göransson skriver om Segerstedt med anledning av Troells film. Han bedömer den vara "en enastående historielektion" eftersom den visar att Segerstedt inte var mer än människa, vilket gör filmen "autentisk". Segerstedt jämförs av Göransson med Olof Palme, enligt analogin två människor som "höjt sig" moraliskt från sin överklassbakgrund.⁷⁷ Både Demirbag Sten och Göransson har den gemensamma nämnaren att de belönats av Stiftelsen för Torgny Segerstedts minne innan de skrev om filmen: Demirbag Sten med "Frihetspennan", Göransson med en gästprofessur.

Segerstedt är inte enbart en symbol för journalisters masochistiska identifikation. Den symboliskt-heroiska dimensionens roll i dagens of-fentlighet blir tydlig i och med att det är Segerstedt – inte Per-Albin Hansson – som dagens politiker jämförs med. I *Affärsvärlden* 24 september 2014 spekulerar Birgitta Forsberg i varför Reinfeldt avgick efter valet 2014. Hon menar att flyktingfientligheten nu kommer att bli en bredare fråga som alla politiker måste ta tag i, och att Reinfeldt avgick för att slippa ta tag i detta och i stället bli en fläckfri hjälte som Torgny

75. Caroline Ringskog Ferrada-Noli, "Det var en gång", *Expressen* 12/7 2012.

76. Dilsa Demirbag Sten, "Han tog hundvakten för friheten", *DN* 12/5 2012.

77. Bengt Göransson, "Dom över vår tid", *Helsingborgs Dagblad* 1/4 2013.

Segerstedt. Här är det ett sofistikerat machiavelliskt karriärtänkande som Segerstedt sätts i samband med. Metafysisk heroism är inte något som *Affärsvärldens* läsekrets förutsätts ta på allvar. Affärs- och ekonomijournalistiken är på sätt och vis arvtagaren till den Machiavelli som uppehöll sig vid Furstens hov, kyligt iakttagande. I bredare medier förekommer inte sådana kritiska perspektiv på Heroismen. I *Kvällspresen* och *Expressen* den 16 september 2014 jämförs Reinfeldt också med Segerstedt av kulturjournalisten Jens Liljestrand, men syftet är här att framställa Reinfeldts brist på moral i kampen mellan liberalism och rasism, "vår tids stora strid". Artikelnen har rubriken "Det öde landet", och den gestaltar en slags förhoppning om mytologisk pånyttfödelse. Reinfeldt är en besvikelse, säger Liljestrand. Han önskar sig "en ny Torgny Segerstedt".⁷⁸

Slutsatser: Segerstedt och "historiens facit"

Denna undersökning har visat att Torgny Segerstedt aldrig betraktats som en historisk hjälte, eftersom hans handlande inte fått konsekvenser i form av en historisk händelse. Just farhågan att Segerstedts handlande skulle fått sådana konsekvenser var just vad som låg honom i fatet decennierna efter hans död. Då såg man i hans eftermäle främst ett apolitiskt kulturvärde: han var en litteratör. Efterhand har just avsaknaden av påvisbara konsekvenser av hans handlande möjliggjort hans användbarhet som mytologisk hjälte. Bilden av Segerstedt som en frälsare grundlades skickligt redan i dotterns biografi och uppfattas fortfarande, i synnerhet av journalister, som relevant. Han är i denna version ouppnåelig, men just därför samtidigt ett idealt identifikationsobjekt. Den akademiska forskningen kring Segerstedt, främst Nyboms avhandling, är inte möjlig att införliva med hjältemyten. Detta är jag böjd att betrakta som en diskontinuitet i eftermålet utveckling, Brylids och Warrings term inkapsling är relevant. Man kan inte säga att eftermålet utveckling varit kunskapsdrivet. Nya frågor och perspektiv har saknats. Den uteblivna problematiseringen har ersatts av den identifikatoriska förvisningen om att man delar Segerstedts grundläggande värden. En filmkritiker uttrycker det som att "historiens facit gav honom, som vi alla vet, rätt".⁷⁹ Kanske kan man säga att historien som färdigt facit är en synonym till

78. Jens Liljestrand, *Kvällspresen/Expressen* 16/9 2014.

79. Gunnar Bergendahl, "Människan och monumentet", *Helsingborgs Dagblad* 12/7 2012.

historien som myt. Implikationerna blir lätt att kunskap och problematisering är överflödiga. Man är med mytens hjälp hemma i världen.

Samtidigt har delar av forskningen om Sverige under andra världskriget inspirerats just av föreställningen om ett moraliskt facit. Dåvarande statsministerns instruktion till forskarna 1997, att ”de mörka fläckarna som finns i Sveriges 1900-talshistoria måste belysas”, föreskriver inte empiriska resultat, men väl det grundläggande existentiella sammanhang där de ska passas in. Segerstedt har spelat en förvånansvärt liten roll för denna forskning. Att det saknas en vetenskaplig biografi om Segerstedt har beskrivits som ”en skandal”,⁸⁰ trots att den forskning som sökt efter moralisk uppgörelse liknats vid ”ett Segerstedtperspektiv” på Sverige under andra världskriget.⁸¹ Men kanske är avsaknaden av en vetenskaplig Segerstedtbiografi en händelse som ser ut som en tanke. Segerstedts speciella form av heroism innebar – och innebär – att det är vackert och eftersträvansvärt att dö för det goda. Detta mytens speciella lockrop skulle nog ytterst få professionella historiker låna sig till. Därför vore en vetenskaplig Segerstedtbiografi en mycket vansklig sak, med små belöningar och stora risker inblandade.

80. Jonas Hansson, ”Sweden and Nazism”, i Ekman & Åmark (2003) s. 195.

81. Alf W. Johansson, ”Något har gått snett i den svenska synen på andra världskriget” *Tidskriften Respons* 1 (2014) s. 16–21.

Hero between myth and history:

A study of Torgny Segerstedt's posthumous reputation.

History and myth are always entangled in hero-worship. Historical analysis needs to understand this entanglement and to develop clearer means of demarcation between history and myth. Temporality, i.e. the hero's connection to time, is a methodological device that can be used to separate historical and mythical understandings of heroism. Historical time is fundamentally contingent because it divides time into discrete non-related contexts, whereas mythological time is stable and regenerative and thereby offers up objects for identification. This article studies the posthumous reputation of the scholar and publicist Torgny Segerstedt (b. 1876) from 1945 to present times. During the Second World War Segerstedt was arguably Sweden's most explicit opponent to Nazism. But his standing was very ambiguous since the only course of action embedded in his program was Sweden's involvement in the war. The study concludes that both historical and mythological understandings of Segerstedt have existed from his obituaries and onwards, but that the general tendency is for the historical understanding of Segerstedt, including academic research, to completely give way to myth. Academic dissertations dealing with Segerstedt have been largely ignored in public discourse. In contrast, mythical understandings of Segerstedt have been supported by two privately funded foundations. It seems that from the 1990's, Segerstedt has become the ideal object of identification for many journalists.

Keywords: Swedish history 1945–2000, myth, temporality, hero-worship, Torgny Segerstedt